

Prawa człowieka: imponujące prawo, ale nieefektywne wdrażanie

Litwa posiada wspaniałą podstawę prawną dla działania zgodnie z prawami człowieka. Jednakże instytucje państwowe i biznes odbierają prawa człowieka jako czysto formalną sprawę oraz uciążliwy obowiązek (nie w tak wielkim stopniu w stosunku do obywateli Litwy, ale raczej do zagranicznych partnerów). Takie nastawienie skutecznie uniemożliwia wdrażanie w życie obecnego prawa.

Centre for Civic Initiatives
Giedrius Kiaulakis

Republika Litwy stała się autonomicznym krajem 11 marca 1990 roku. Konstytucja przyjęta w referendum 25 października 1992 roku powołała do życia całe spektrum politycznych, obywatelskich, społecznych, ekonomicznych i kulturalnych praw odzwierciedlających Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 roku.

Prawa mniejszości

Od odzyskania niepodległości Litwa przywiązywała uwagę do praw mniejszości etnicznych i religijnych. Prawo Konstytucyjne o Mniejszościach Etnicznych zostało uchwalone pod koniec 1989 roku, na kilka miesięcy przed ogłoszeniem niepodległości.

Według rocznika statystycznego z 2001 roku społeczeństwo litewskie składa się ze 115 grup etnicznych. Mniejszości etniczne stanowią około 16,5% populacji. Największe z nich to Polacy (6,7%), Rosjanie (6,3%), Białorusini (1,2%) i Ukraińcy (0,7%). Inne grupy etniczne, jak Żydzi, Niemcy, Łotysze, Tatarzy, Romowie, Armeńcy stanowią po 0,1% populacji każda.¹

Paragraf 37 Konstytucji stanowi "Obywatele społeczności etnicznych mają prawo do zachowania swojego języka, kultury i zwyczajów". Ta deklaracja znajduje zastosowanie w praktyce. Na przykład, duże mniejszości etniczne Polaków i Rosjan posiadają liczne szkoły publiczne, w których dzieci uczone są w ich narodowym języku. Istnieją też oddzielne gazety, komercyjne radiostacje i programy w publicznej telewizji oraz w radiu. Mniejszości posiadają również sieć publicznych i kulturalnych organizacji wspieranych przez rząd litewski oraz kraje ich pochodzenia. Rzecz jasna, mniejsze społeczności posiadają mniej możliwości na kulturowe wyrażanie siebie, ale mają dostęp do mediów publicznych (Białorusini, Ukraińcy i Żydzi otrzymują czas antenowy w państwowej telewizji) oraz do finansowanych przez państwo szkółek niedzielnych. Liczba rosyjskich i polskich szkół, podobnie jak liczba uczniów, w ostatnich latach spada, jednakże oficjalne statystyki pokazują, że spadek ten jest jeszcze większy w szkołach litewskich.

Mimo iż ogólna sytuacja jest całkiem dobra, powstało kilka sytuacji konfliktowych:

- Kilkakrotnie w 1997 roku w dwóch ośrodkach miejskich, gdzie większość populacji mówi po polsku podjęto próby wprowadzenia polskich, obok litewskich, nazw ulic. Rząd nie wyraził na to zgody.
- Litewskie media i osoby publiczne często łączą Romów (zwykle nazywanych na Litwie Cyganami) z działalnością kryminalną. Na przykład podczas konferencji na temat uzależnienia od narkotyków, zastępca komisarza Komendy Głównej Policji w Wilnie powiedział „... musimy wzmocnić prawo. Wtedy wszyscy Cyganie znajdą się tam, gdzie większość z nich już jest za popełnione przestępstwa.”²
- Od 2003 roku nasiliły się ataki skinheadów (neonazistów) z użyciem przemocy na przedstawicieli innych ras. Litewskie prawo traktuje takie osoby łagodnie i nawet jeżeli zostaną one zatrzymane, kara nie jest surowa.

Spółeczności religijne

Status społeczności religijnych reguluje Prawo o Grupach i Społecznościach Religijnych przyjęte w 1995 roku. Prawo to dzieli litewskie społeczności religijne na tradycyjne oraz inne. Za tradycyjne uznaje się wyznanie rzymskokatolickie (80% populacji) i greckokatolickie oraz luteranów, reformistów, prawosławnych, staroobrzędowców, żydów, sunnitów, mużulmanów i karaimów. Specjalne przywileje tych społeczności są nieliczne i nieznaczne (np. łatwiejsza rejestracja nowych kongregacji), jednakże Litwa była krytykowana na arenie międzynarodowej za jakiegokolwiek zróżnicowanie (np. w corocznym raporcie USA o tolerancji religijnej).

Pomimo iż Litwa systematycznie wdraża prawa o tolerancji religijnej, negatywne nastawienie względem nietradycyjnych religii nadal jest silne. Społeczności te (Świadkowie Jehowy, hinduiści, mormoni, buddyści, adwentyści) są traktowane jako niebezpieczne dla społeczeństwa sekty, stosujące techniki manipulacji psychologicznej, mające na celu odciągnięcie ludzi od ich bliskich i rodziny. Z drugiej jednak strony, w odróżnieniu od Europy Zachodniej, islamofobia jest nieobecna na Litwie. Społeczność sunnitów istnieje na Litwie od XIV wieku.

Mniejszości Seksualne

Kwestia mniejszości seksualnych w ostatnich latach stała się istotnym problemem. Osoby homoseksualne, które były osądzone i więzione przez władze sowieckie z powodu swej orientacji, obecnie nie są poddawane pod sąd. Istnieją gejowskie kluby, organizacje publiczne i strony internetowe. Niemniej jednak, większość społeczeństwa nadal pozostaje negatywnie nastawiona do odmiennej orientacji. Geje i lesbijki są często oskarżani o deprawowanie i naruszanie obyczajów. W pewnych przypadkach nieformalne grupy gejowskie były oskarżane o działalność polityczną zagrażającą państwu (dziennik Republika opublikował w 2004 roku kilka artykułów, w których oskarża się gejów i Żydów o rządzenie światem). Kiedy w 2007 roku homoseksualiści poprosili o zorganizowanie imprezy publicznej, władze Wilna odmówiły.

Równość płciowa

Parlament przyjął prawo o Równych Szansach Kobiet i Mężczyzn w grudniu 1998 roku. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich ds. równych szans kobiet i mężczyzn powstało w 1999 roku. Po tym jak parlament przyjął nowe prawo o wyrównywaniu szans w listopadzie 2003, nazwa biura została zmieniona na Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich Równych Szans. Obowiązki biura zostały rozszerzone o dyskryminację ze względu na wiek, orientację seksualną, niepełnosprawność, rasę, pochodzenie, religię lub przekonania. Dotyczy to miejsca pracy, instytucji edukacyjnych oraz dostępu do usług.

To rozszerzenie odpowiedzialności przyczyniło się do zwiększonej liczby rozpatrywanych przez Rzecznika spraw:

- 1999 – 31 skarg, 4 rozpoczęte śledztwa
- 2003 – 50 skarg, 15 rozpoczętych śledztw
- 2007 – 162 skargi, 2 rozpoczęte śledztwa

Większość skarg dotyczy dyskryminacji ze względu na płeć. Mężczyźni również składają skargi, ale są one najczęściej związane z dyskryminacją, u podstaw której leży niepełnosprawność, pochodzenie etniczne, religia lub przekonania. Większość skarg pochodzi od kobiet, zazwyczaj z powodu dyskryminacji ze względu na płeć oraz wiek. W 2006 roku, podobnie jak w latach poprzednich, wiele skarg pochodziło od kobiet ciężarnych, na urlopie ciążyowym lub macierzyńskim, które twierdziły, że pracodawca stwarza im gorsze warunki pracy niż ich kolegom-mężczyznom. Kobiety nie dostają dodatko-

¹ <www.tmid.lt/index.php?page_id=3940>

² <nk.lt/files/spauda_raso/20070917_Spaudos_apzvalga.htm>

wych bonusów, na które zasługują, a także dodatków rocznych na podstawie rezultatów w pracy, nie było też równych szans we współzawodnictwie o wyższe stanowiska.³ Powrót z urlopu macierzyńskiego i opieki nad dzieckiem czasami jest równie ciężki, gdyż kobiety napotykają wtedy na zbliżone problemy. Co więcej, pracodawcy raczej wolą zatrudniać mężczyzn, by uniknąć „komplikacji” związanych z ciążą i urlopem macierzyńskim.

W 2006 roku wiele skarg wytoczono w kierunku reklam produktów i usług za poniżanie kobiet przez skupianie się na ich częściach ciała, postępowanie się stereotypami kobiecej kruchości, trzpiotowości i braku inteligencji lub sugerowaniu, że jedyną pozytywną cechą kobiet jest zdolność uwodzenia mężczyzn. Reklamy często zestawiają kobiety i przedmioty, albo prezentując wybór pomiędzy produktem a piękną kobietą, albo porównując kobiece piersi, pośladki i inne części ciała z produktami.⁴ Z drugiej jednak strony, ilość skarg na molestowanie seksualne jest bardzo niska. Negatywne stereotypy kobiet odzwierciedlają silne patriarchalne tendencje obecne w litewskim społeczeństwie. Tego typu nastawienie często jest wdrukowywane we wczesnym dzieciństwie, a jego zmiana może potrwać jeszcze wiele lat.

Przemoc domowa pozostaje dość częstym zjawiskiem. Pomimo iż większość ludzi ją potępia, a także istnieją mechanizmy prawne by ją powstrzymać, większość ludzi preferuje niemieszanie się do spraw rodzinnych dopóty, dopóki przemoc nie zagraża życiu.

Aspekty społeczno-ekonomiczne praw człowieka

Prawo litewskie chroni prawa społeczne i ekonomiczne obywateli. System opieki socjalnej jest dobrze rozwinięty, a prawa własności respektowane. Państwo gwarantuje 40-godzinny tydzień pracy i 28 dni wolnych od pracy w ciągu roku. Kobiety mogą przejść na emeryturę w wieku 60 lat, a mężczyźni w wieku 62,5. Wszystkie osoby zatrudnione w razie choroby lub wypadku otrzymują wypłaty z tytułu ubezpieczenia społecznego. Zasiłek dla bezrobotnych wypłacany jest przez sześć miesięcy od daty utracenia pracy. Od 2007 roku matka ma prawo do otrzymywania wsparcia finansowego do czasu aż jej dziecko będzie miało 2 lata (wcześniej był to tylko rok). Większość usług z zakresu opieki zdrowotnej oraz edukacja są darmowe, finansuje je państwo.

Niestety, system opieki socjalnej jest zdecydowanie piękniejszy na papierze niż w rzeczywistości. Zrozumienie przyczyn wymaga spojrzeń na historię. W 1990 roku Litwa odziedziczyła zgłiszczą sowieckiego systemu gospodarczego, w którym prawie wszystko należało do państwa i było kontrolowane przez wielce biurokratyczny system. Własność prywatna stanowiła zaledwie niewielką część. Aby pozbyć się tego nieefektywnego systemu gospodarczego, Litwa przeprowadziła prywatyzację. Niestety, nie miała ona dobrze zarysowanego wcześniejszego planu. Wiele z obecnie istniejących społecznych problemów wynika właśnie z tamtej polityki.

Wiele z firm przemysłowych zostało celowo doprowadzonych do bankructwa, aby potem można było je odkupić za jak najniższą cenę. Wiele nie podjęło ponownie produkcji, ich pracownicy zostali zwolnieni, tym samym dramatycznie zwiększając liczbę bezrobotnych (15,4% w 2000 roku, jak podają oficjalne dane). Wysokie bezrobocie ma dwie główne konsekwencje.

Pracodawcy nie są skorzcy do podnoszenia pensji i inwestowania w lepsze warunki pracy na własny koszt. Pracownicy natomiast obawiają się bronić swoich praw (tylko 12% pracowników na Litwie przynależało do Związków Zawodowych), ponieważ wydaje im się, że są na zdecydowanie gorszej pozycji niż pracodawca. W rezultacie, często nadgodziny nie są płacone, wakacje przekładane w nieskończoność, a pracownicy otrzymują część wynagrodzenia do ręki, co zmniejsza ich przyszłą emeryturę i inne świadczenia. Odsetek ludzi żyjących poniżej linii ubóstwa pomiędzy 1996 i 2007 rokiem wahał się od 16% do 20%⁵ i prawdopodobnie się zwiększy. Pensje państwowe są natomiast bardzo wysokie. Litwa płaci 18-naste na świecie wynagrodzenia w stosunku do PKB, zdecydowanie więcej niż bardziej rozwinięte ekonomicznie USA, Niemcy, Wielka Brytania i Francja.⁶

Przynajmniej pół miliona litewskich obywateli, czyli prawie ćwierć ekonomicznie aktywnych Litwinów, pracuje za granicą, według różnych szacunków. Ta liczba może wrosnąć. Migracja zarobkowa rozdziela rodziny na miesiące lub nawet lata. Dzieci wychowują się bez obojga rodziców. Jedyńą korzyścią masowej migracji był spadek bezrobocia. Pod koniec 2007 roku odsetek bezrobotnych spadł do 3,9%⁷, zmuszając pracodawców do polepszenia warunków pracy. Oficjalnie emigracja jest określana jako jeden z najbardziej palących problemów społecznych. W kwietniu 2007 rząd przyjął Strategię w Obliczu Emigracji mającą na celu zmniejszenie jej skali. Jednakże możliwe, iż rząd postrzega emigrację jako sposób na zredukowanie konfliktów społecznych. Takie pojmowanie sytuacji jest widoczne w ostatnich wystąpieniach przedstawicieli rządu, radzących niezadowolonym z warunków życia, by przenieśli się zagranicę. Minister Kultury zasugerował to aktorom w listopadzie 2006.⁸ Prezes największej partii w parlamencie poradził coś podobnego nauczycielom w grudniu 2007.⁹

Jak ludzie mogą bronić swoich praw

Według Litewskiego Instytutu Monitorowania Praw Człowieka Litwini są bardzo sceptyczni wobec obrony swoich praw. Trzy czwarte respondentów w badaniu w 2006 roku przyznało, że ich prawa zostały naruszone, ale nie złożyli oni skargi. Siedemdziesiąt cztery procent respondentów zadeklarowało, że nie

odwoływaliby się do instytucji państwowych po zaodroczeniu, gdyż uważają to za daremne.¹⁰

Takie nastawienie jest spowodowane przede wszystkim dużą rozbieżnością zasobów. Większość prywatnych grup i organizacji nie ma czasu ani funduszy niezbędnych do obrony praw jednostek w sądzie, z kolei instytucje państwowe i firmy prywatne mają ich dużo. To zniechęca ludzi do wnoszenia spraw na wokandę, nawet pomimo faktu, iż decyzje sądu wskazują, że mieliby oni duże szanse na zwycięstwo przeciwko zamożnym i potężnym przeciwnikom.

Spółeczeństwo, zdaje się, również porzuciło popularne dotychczas protesty, które rządzący i tak ignorowali. W ostatnich latach, kiedy to lokalne społeczności zjednoczyły się wokół protestów przeciwko ryzykownym dla środowiska projektom komercyjnych (farma toksycznych odpadów swieńskich na północy Litwy, wielkie wysypisko śmieci niedaleko prądawnej stolicy Kiernowa i utajony projekt energetyczny Leo LT). Nikt się nimi nie przejął. Co więcej, szorstkie stanowisko rządu wobec protestujących jest zupełnie nieproporcjonalne. Przykładem może być aresztowanie dwóch osób w październiku 2006, kiedy to protestowali pokojowo przed Ambasadą Brytyjską przeciw użyciu czarnego futra niedźwiedzi do wytwarzania czapek strażników. Sąd umorzył sprawę. Niedawno, 6 lutego 2008, obecna koalicja rządząca przedstawiła rozwiązania prawne nakazujące instytucjom państwowym rozpoczęcie śledztw w sprawie polityków opozycji, którzy krytykują kontrowersyjny projekt energetyczny Leo LT.¹¹ Tego typu działania nie zachęcają obywatel do obrony swoich praw. ■

³ <www.lygybe.lt/static.php?strid=1499>

⁴ Ibid.

⁵ Na Litwie próg ubóstwa określa się jako 60% średniego dochodu: <www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>

⁶ <www.businesswire.com/portal/site/google/?ndmViewId=news_view&newsId=20070716005331&newsLang=en>

⁷ <www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2407>

⁸ <www.mediabv.lt/res_zinpr_det.php?id=10524>

⁹ <www.balsas.lt/nauijena/177659>

¹⁰ <www.hrmi.lt>

¹¹ <www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=314152&p_query=&p_tr2=>>